

Леся Ковач

ЕТНІЧНІ СПІЛЬНОТИ ДОНБАСУ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано діяльність громадських об'єднань національних меншин на території Донецької і Луганської областей. Особливу увагу приділено їх ролі у збагаченні національної культури, процесах національної консолідації та становленні громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: Донбас, національно-культурні товариства, етнополітика, національні меншини, міжнаціональні відносини.

Леся Ковач. Этнические сообщества Донбасса в общественно-политической жизни региона. В статье проанализирована деятельность общественных объединений национальных меньшинств на территории Донецкой и Луганской областей. Особое внимание уделено их роли в обогащении национальной культуры, процессах национальной консолидации и становления гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: Донбасс, национально-культурные общества, этнополитика, национальные меньшинства, межнациональные отношения

Lesia Kovach. Ethnic groups of Donbas are in social and political life of region. In the article activity of associations of national minorities on territory of the Donetsk and Lugansk areas is analyzed. The special attention is spared their role in enriching of national culture, processes of national consolidation and becoming of civil society in Ukraine.

Key words: civil organizations of national minorities, ethnic policy, national minorities, ethnic relations.

В Україні права громадян – представників різних національностей, а також гарантії цих прав зафіксовані в Конституції України (1996 р.), Законах України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), «Про громадянство» (1991 р.), «Про свободу совісті і релігійні організації» (1991 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу)

в Україні» (1992 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про об'єднання громадян» (1992 р.) «Про радіо і телебачення» (1993 р.), «Про освіту» (1991 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.), «Про місцеве самоврядування» (1997 р.); *міжнародно-правових актах* – «Загальній декларації прав людини» (1948 р.), «Рамковій конвенції про захист національних меншин» (ратифікована Верховною Радою України 9 грудня 1997 р.), «Європейській хартії регіональних мов або мов меншин» (2003 р.) та в деяких інших. Також національним законодавством взято до уваги такі документи як Гаазькі рекомендації з прав національних меншин на освіту (1996 р.) та Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин (1998 р.). Крім того, чинне законодавство України передбачає захист прав національних меншин шляхом укладення міждержавних договорів та угод. Такі договори і угоди наша країна уклала з Російської Федерацією, Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією, Молдовою, Литвою та іншими країнами.

За оцінками таких авторитетних міжнародних організацій, як ООН, РЄ, ОБСЄ, українське законодавство щодо захисту прав національних меншин відповідає принциповим засадам і основним вимогам міжнародно-правових стандартів у цій сфері.

Сьогодні ми маємо всі підстави стверджувати, що одним із найвагоміших здобутків Української держави, після отримання нею державної незалежності, є стабільність міжнаціональних відносин, відсутність гострих широкомасштабних конфліктів та протистоянь, хоча випадки спалахів міжетнічного невдоволення все ще трапляються.

Подальше формування мирного поліетнічного суспільства потребує поєднання процесу етнічної самоідентифікації та формування нації у розумінні її як громадянського співтовариства. Значне місце у цьому процесі посідають громадські організації національних меншин. Адже, виконуючи роль соціальних посередників між групами виразників різних інтересів і урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою, вони спрямовують свою діяльність «на розвиток міжнаціональних відносин, відродження і розвиток національних культур, задоволення духовних запитів іноетнічного населення» [1, с. 527]. Національно-культурні товариства також є одним з основних інститутів, через які представники

національних меншин залучаються до суспільно-політичного та культурного життя країни та є єдино можливим варіантом вираження їхніх колективних прав у правовому полі. При цьому за своєю формою вони можуть бути досить різноманітними: існувати у вигляді асоціацій, спілок, земляцтв, конгресів, центрів, федерацій та рад, бути формалізованими або не мати жодного офіційного статусу. Спрямованість діяльності таких організацій досить різнопланова, хоча переважаючою є культурницька.

Зокрема, етнополітичній суб'єктності громадських організацій етнічних меншин України присвячено дисертаційне дослідження Л.І. Лойко [2, с. 473], діяльності громадських об'єднань Східної України наприкінці 1980-х рр. початку 1990-х рр. – праці Т.В. Болбат [3]. Проблемам самоорганізації греків, євреїв, німців та інших етнічних меншин на території Донецької області, а також питанням їхньої взаємодії з державою – наукові публікації та дисертаційне дослідження А.З. Шайхатдінов [4, с. 25].

Початок формування організованого громадського руху представників національних меншин Донеччини розпочався у 1988-1989 рр., коли партійне керівництво області вслід за рішенням центральної влади стало запроваджувати заходи із задоволення національно-культурних потреб етносів. Значним поштовхом, після якого процес офіційної самоорганізації набув певної інтенсифікації, можна вважати вересневий пленум ЦК КПРС, що відбувся 20 вересня 1989 р. і був повністю присвячений національному питанню. На ньому було прийнято Платформу ЦК КПРС «Національна політика партії у сучасних умовах», яка стала головним орієнтиром роботи з поліетнічним загалом. Зокрема, в ній окреслювалися такі напрямки національної політики як: задоволення культурно-освітніх запитів і потреб етносів, забезпечення представництва національних меншин в органах державної влади, надання можливості етнічній самоорганізації, причому у вигляді не тільки громадських об'єднань, але й національних територіальних одиниць (районів та сільрад) [5, с. 38].

До прийняття цього документа виникали лише деякі поодинокі громадські організації національних меншин, які, як правило, створювалися не як самостійні структури, а як філії впливових і офіційно визнаних громадських об'єднань, та які повністю пере-

бували під контролем влади. Зокрема, Маріупольське міське товариство греків було створене у січні 1989 р., але спочатку його зареєстрували як секцію грецької мови товариства рідної мови ім. Т.Г. Шевченка, засновником якого виступило Донецьке обласне відділення Українського фонду культури [6, с. 4]. Аналогічний механізм формалізації було застосовано і щодо етнічних структур обласного рівня. Так, 4 червня 1989 р. у м. Донецьку, за дієвої підтримки Донецького обкому партії, було створено обласний єврейський культурно-просвітницький центр «Алеф», засновником якого також виступило Донецьке обласне відділення Українського фонду культури (УФК). Центр було створено як секцію Донецького обласного товариства рідної мови ім. Т. Г. Шевченка.

У першій редакції статуту центру «Алеф» зазначалося, що ця громадська організація підтримує розпочату за ініціативою КПРС «перебудову» і буде свою роботу на принципах інтернаціоналізму, соціалістичного плюралізму, у контакті та взаємодії з іншими секціями обласного товариства рідної мови ім. Т.Г. Шевченка. Основною метою цієї організації проголошувалося сприяння у вивченні, розвитку та користуванні рідних мов представниками усіх національностей, що проживали на території Донецької області, у тому числі мов ідиш та іврит. Центр також виступав за гармонізацію та розвиток «українсько-російської та російсько-української двомовності», «вільне та рівноправне користування рідною мовою своїх національностей, ленінські принципи демократії у національно-мовній політиці» [4, с. 150].

Раду «Алефу» – очолив представник творчої інтелігенції І. Горник. На сьогодні «Алеф» є недільним клубом, де читають лекції з іудаїки, історії єврейського народу, знайомлять з його традиціями, літературою, пам'ятками архітектури та мистецтва. Регулярними є зустрічі з керівництвом єврейської общини області, представниками влади та журналістами, вченими, діячами літератури та мистецтва. Діяльність клубу відбувається завдяки фінансовій підтримці Донецької релігійної общини іудеїв.

23 грудня 1989 р. у Донецьку відбулася установча конференція Республіканського товариства греків України (РТГУ). На ній були присутні делегати з міст Донецька, Маріуполя, Одеси, Києва

та багатьох інших населених пунктів Донецької області. Прийняті статут та програма товариства, його головою обрано І.Ялі [8].

Донецьке обласне об'єднання німців «Wiedergeburt» (Відродження) було створене 10 лютого 1990 р. під час установчої конференції, в роботі якої взяли участь 87 делегатів з Макіївки, Тельманово, Артемівська, Волновахи, Донецька. У резолюції, прийнятій на конференції, було заявлено про підтримку програмних положень Всесоюзного та Республіканського товариств радянських німців «Відродження», створених у 1989 р. Очолив організацію Г. Мартенс [9, с. 118-130].

У науковій літературі, де аналізується початковий етап становлення громадських об'єднань національних меншин України, домінуючою є думка про тотожність їх програмних цілей та завдань, а саме: згуртування представників національних меншин навколо спільних етнічних інтересів; сприяння реалізації національно-культурних запитів, особливо у сфері освіти, народної творчості, задоволення релігійних потреб; видання літератури, розвиток національних культурних центрів тощо. Натомість, вже на прикладі громадських об'єднань Донбасу можна помітити, що перші статuti новостворених організацій містили певну диференціацію пріоритетів. Так, Республіканське товариство греків України та інші грецькі товариства області у своїх статутах дійсно мало виходили за межі традиційних національно-культурних завдань. Центр «Алеф» спочатку проголошував досить нейтральну головну мету – сприяння вивченню та розвитку рідних мов представників усіх національностей, що мешкають у Донецькій області. Але у його наступних редакціях уже з'являються тези про відродження культури, обрядовості та самосвідомості представників єврейського населення Донбасу, а також такі завдання, як розвиток національно-культурної автономії євреїв, захист їхніх громадянських та політичних прав, честі, гідності, протистояння антисемітизму та націоналізму, розвиток співробітництва та взаєморозуміння з усіма етнічними групами Донецької області [10, с. 14].

У Статуті «Wiedergeburt» акцентуються такі суспільно-політичні пріоритети: досягнення повної реабілітації німців, що мешкають на території СРСР; забезпечення політичного рівноправ'я з іншими народами шляхом відновлення німецької державності,

національних районів та сільських Рад у місцях компактного проживання німців; захист громадянських і політичних прав, честі і гідності німців, громадян інших національностей [11, с. 15].

Визначення головних завдань було пов'язане з тим, що Донецькі обласні організації етнічних меншин входили до складу загальносоюзних об'єднань відповідних національностей, а тому в той чи інший спосіб мали узгоджувати з ними свої статутні положення. Утім, ця практика не була абсолютною. Так, німецькі та грецькі об'єднання всесоюзного масштабу висували питання національно-територіальної автономії. Донецькі ж осередки етнічних груп ставилися до цієї ідеї дуже обережно.

Перші кроки в напрямку формування власної етнополітики, що відбувалися в процесі суверенізації України і були означені в Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), Декларації прав національностей України (1 листопада 1991 р.), Законі України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.), свідчили про намір Української держави враховувати інтереси представників усіх національностей і забезпечувати їм рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права, у тому числі шляхом створення власних національно-культурних організацій, як однієї з форм захисту своєї самобутності та комунікації з органами державної влади.

Водночас широкий загальний загал Донецької області спочатку дуже обережно поставився до утворення громадських об'єднань національних меншин. Зростання міжнаціональної напруги у різних регіонах СРСР, ескалація конфліктів на ґрунті міжетнічних стосунків викликали побоювання будь-яких національних новацій. Поширеною була думка, що об'єднання громадян за національною ознакою сприятимуть розпалюванню міжетнічної ворожнечі. Так, у 1989 р. на сторінках газети «Радянська Донеччина» виникла дискусія, викликана листом мешканців Тельманівського району Донецької області, греків за національністю, у якому заперечувалася необхідність і корисність створення національних товариств, а їх діяльність у цьому напрямку визнавалася як загроза міжнаціональному миру та злагоді. Однак у ході дискусії окреслилася інша думка, а саме: національно-культурні товариства, якщо вони не мають екстремістського характеру, надзвичайно потрібні задля

збереження і розвитку етнічної самобутності та культури. З часом саме вона стала домінуючою [12, с. 15].

Вже на початкових етапах своєї діяльності національно-культурні товариства наштовхнулися на труднощі, пов'язані з внутрішнім розколом. У липні 1991 р. із складу «Алеф» вийшла група його членів (67 осіб), які прийняли рішення про створення Донецького міського товариства «Тхір». На установчих зборах, які відбулися 16 липня 1991 р., було прийнято Статут організації, створено Раду, обрано її голову. Ним став В. Гуревич. Принципових відмінностей від товариства «Алефу» ні за своїми цілями, ні за напрямками діяльності новостворена організація не мала.

Розкол грецького руху відбудеться пізніше, у середині 1990-х рр., але вже з перших років функціонування грецьких громадських організацій встановилися досить складні відносини між керівництвом Республіканського товариства греків України (РТГУ), з одного боку, та Донецьким і Маріупольським міськими товариствами греків, з другого.

Отже, період 1989 – 1992 рр. можна охарактеризувати як початковий етап етнічної самоорганізації національних меншин Донбаського регіону. У цей час розпочинається процес легітимації національно-культурних рухів, проведення установчих зборів, затвердження програмних документів та статутів, розбудова їх організаційних структур, юридична реєстрація. Цьому сприяли як загальна демократизація суспільно-політичного життя в країні, утвердження багатопартійності, так і початок національно-культурного відродження етносів.

В умовах відновлення незалежної Української держави перед етнічними групами, які проживали на її території постало завдання коригування своїх стратегій, цілей та завдань, методів їх здійснення, фіксації власної самодостатності, створення нових орієнтирів і пріоритетів.

У грудні 1991 р. у Донецьку відбувся установчий з'їзд Союзу греків України (саме так відтепер стало називатися Республіканське товариство греків). На з'їзді було прийнято Статут організації. У ньому зазначалося, що Союз греків України (СГУ) є добровільною громадською і культурно-просвітницькою організацією, що об'єднує через первинні осередки греків та осіб інших національностей, що визнають цей Статут. Основною метою Союзу ви-

значалася координація діяльності первинних осередків із відродження і розвитку культури, мови, розв'язання соціально-економічних проблем грецького етносу, відродження і збереження його традицій та історичних цінностей [13, с. 13].

Німці України після розпаду СРСР опинилися осторонь боротьби за відновлення німецької автономії на Волзі. Утім, зв'язки з німецькими організаціями колишніх радянських республік зберігалися. Донецька делегація брала участь у роботі з'їзду німців колишнього СРСР, що проходив у Москві в березні 1992 р. На з'їзді було підтримано пропозицію Президента України Л. Кравчука про добровільне переселення німців на територію України, хоч це і не розглядалось як альтернатива відновлення німецької республіки у Поволжі [14, с. 120].

23 січня 1992 р. було створено Українсько-Німецький Фонд для вирішення питання про переселення німців в Україну. Згідно з рішенням Українсько-німецької міжурядової комісії припускалось переселити понад 400 тис. німців у райони їхнього історичного мешкання на півдні України. Однак протягом 1993 року переселилось тільки 2 тис. осіб.

У Донецьку було створено координаційний центр Українсько-Німецького Фонду, основна мета діяльності якого полягала у визначенні можливостей переселення німців у Донецьку область. У 1993 р. до с. Пречистовка (Мар'їнський район) переїхало 16 родин (50 осіб), головним чином з Узбекистану, Таджикистану та Якутії.

Подальше розширення та структурування відбулося в єврейському русі. 16 червня 1992 р. Головним управлінням юстиції у Донецькій області зареєстровано Донецьке обласне відділення товариства «Україна – Ізраїль» (№82) на чолі з відомим у регіоні директором шахти ім. Засядько промисловцем Ю. Л. Звягільським. Спираючись на співробітництво з історичною батьківщиною, організація започаткувала кілька культурно-просвітницьких та освітніх проектів (кількість членів – становила 5 000 осіб).

Станом на 1 липня 2009 р. у Донецькій області визначилися як національні меншини, тобто утворили свої громадські організації, які активно представляють і відстоюють перед органами державної влади і органами місцевого самоврядування права та інтереси своєї національності, 23 етноси (158 об'єднань). У 2011 р. їх кількість

зменшилася до 156. З них дві мали всеукраїнський статус, 40 – обласний, 93 – міський, 19 – районний [15].

У Луганській області було зареєстровано 36 таких об'єднань (24 – обласних, 6 – міських і 6 – районних) [16]. За національною спрямованістю вони класифікуються наступним чином.

1. Луганське обласне культурно-просвітницьке товариство німців «ВІДЕРГЕБУРТ» (дата і номер реєстрації – 09.04.1993 р., № 32).

2. Луганське обласне товариство греків «Форос» (30.07.1993 р., № 46).

3. Центр російської культури імені В.І. Даля (28.01.1994 р., № 78).

4. Національна громадська організація «Русская община Луганской области» (05.07.1996 р., № 185).

5. Луганський французький альянс (19.07.1996 р., № 190).

6. Африканське національне товариство (20.12.1997 р., № 220).

7. Луганська обласна спілка поляків України «Полонез» (10.06.1997 р., № 248).

8. Обласний благодійний фонд міжнародних і культурних зв'язків імені народного артиста СРСР Юрія Богатікова.

9. Комітет біженців з Афганістану в Луганській області «Хевад» (19.03.1998 р., № 317).

10. Національно-культурне товариство «Дагестан» (14.12.1998р. № 350).

11. Луганське обласне товариство культурних та економічних зв'язків «Україна - Білорусь» (29.01.1999 р., № 355).

12. Луганська обласна єврейська громада (02.04.1999 р., № 359).

13. Вірменське національно-культурне товариство «Крунк» (20.04.1999 р., № 363).

14. Товариство любителів польської мови та культури «Варшава» ім. М. Река (06.08.1999р. № 387).

15. Луганський обласний благодійний фонд «Центр грузинської культури» (14.10.1999 р., № 109).

16. Луганське болгарське товариство (10.07.2001р., № 513).

17. Луганська обласна організація Конгресу Азербайджанців України (27.02.2002 р., № 544).

18. Громадська організація «Луганський обласний російський центр (25.11.2004 р., № 695).

19. Громадська організація «Еллада» (22.07.2005 р., № 740).

20. Громадська організація «Луганське обласне товариство українців, депортованих з Польщі «Ватра» (17.11.2005 р., № 765).

21. Луганська обласна громадська організація «Русское наследие» (09.12.2005 р., № 773).

22. Громадська організація «Ведичне товариство українсько-індійської культури» (30.08.2006 р., № 808).

23. Громадська організація «Луганське обласне ромське національно-культурне товариство «Ромале» (25.09.2006 р., № 809).

24. Луганське осетинське національно-культурне товариство «Аланія».

Міські громадські організації:

25. Луганська громадська організація «Русская община». Відомостей щодо реєстрації та місцезнаходження керівних органів громадських організацій немає.

26. Стаханівське товариство німців «ВІДЕРГЕБУРТ».

27. Северодонецьке товариство німців «ВІДЕРГЕБУРТ».

28. Краснолуцьке товариство німців «ВІДЕРГЕБУРТ».

29. Стаханівський Центр польської мови, культури й економічних зв'язків «Краків'янка».

30. Свердловське міське ромське культурно-просвітне товариство «Романо дром».

Районні громадські організації:

31. Старобільське районне товариство любителів польської мови та культури «Міст Надії» (30.01.1997 р., №19/46).

32. Лутугинське районне відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України» (13.12.2000 р., № 15).

33. Відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України в Станично-Луганському районі» (23.07.2001 р., № 17).

34. Сватівська районна громадська організація «Армянська община АНІ» (29.01.2003 р., № 13).

35. Кременська районна громадська організація «Роми Кременщини» (8.11.2007 р., № 12/07).

36. Кременська районна громадська організація «Бахтало дром» (19.12.2007 р № 13/07).

З 17 квітня 2007 р. при Луганській обласній державній адміністрації почала функціонувати Рада з питань етнонаціональної політики, було затверджено її склад і Положення. До складу Ради увійшли керівники найбільш впливових за чисельністю обласних національно-культурних товариств. На її засіданнях обговорюються перспективи діяльності громадських організацій національних меншин, фінансування та проведення міжнаціональних заходів, виявляються проблемні питання, які існують в окремих спільнотах, вивчаються шляхи їх можливого вирішення [17].

У Донецькій області найбільшу кількість громадських організацій мають греки. Найчисельнішою і найвпливовішою серед них є Федерація грецьких товариств України, яка була заснована під час конференції 8-9 квітня 1995 року в м. Маріуполі за участі 87 делегатів 17 товариств греків України. Вирішальним для долі Федерації став її перший з'їзд, який відбувся 1997 року і виявив чимало прибічників іншого об'єднання — Союзу греків України. Завдяки твердій позиції В.Г. Хари, Ф.Д. Стамбулжи, Н.Х. Теміра, С.П. Хараджі відбулося становлення Федерації грецьких товариств України та поповнення її новими членами. Наступні – другий (2000 р.) та третій (2003 р.) з'їзди продемонстрували згуртованість греків України.

Незмінним головою ФГТУ залишається Олександра Проценко-Пічаджі. Двічі – у 1995 і 1999 роках – вона обиралася секретарем Всесвітньої Ради греків Зарубіжжя (ΣΑΕ), суб'єктом якої Федерація є з 1995 р. Завдяки організаторським зусиллям О. Проценко-Пічаджі, а також фінансовій допомозі Греції, ΣΑΕ Європи, Маріупольської міськради і ВАТ «ММК імені Ілліча» в селищі Старий Крим побудована сучасна поліклініка, а в селищі Сартана – церква.

Метою діяльності Федерації є збереження національної самосвідомості греків, розповсюдження цінностей світового елінізму, розвиток національної освіти, культури, традицій та звичаїв. Нині грецьку мову в Україні вивчають понад 7 тисяч школярів у 89 навчальних закладах країни, де викладають 115 учителів новогрецької мови. Під егідою Федерації кожні два роки проходять: фестиваль грецької культури Мега-Йорти та фестиваль грецької пісні імені Тамари Каці.

Федерація грецьких товариств України також надає консультаційну допомогу населенню, веде благодійну діяльність, спря-

мовану на підтримку освітньої системи шкіл (Фонд «Ясон») і здоров'я (медичний Фонд «Гіппократ»).

Результатом послідовного і цілеспрямованого курсу ФГТУ є її авторитет у греків і широкої багатонаціональної громадськості як центру українського еллінізму, мосту дружби і співробітництва з історичною батьківщиною, фактору гармонії і стабільності у суспільстві [18].

Іншою громадською організацією греків Донецької області зі всеукраїнським статусом є Спілка греків України (zareєстрована Головним управлінням юстиції у Донецькій області 04.11.1992 р.).

Інтереси німецької спільноти Донеччини відстоює Донецьке обласне національно-культурне товариство німців «Відергебурт» (16.09.1989 р., №65). Станом на 01.01.2011 р. кількість його членів становила 1200 осіб. Важливою особливістю товариства є поєднання уваги до національно-культурної сфери з акцентом на питаннях еміграції німців на історичну батьківщину. Товариство надає постійну і всебічну допомогу Уряду Федеративної Республіки Німеччини в передачі «Пакетів допомоги» (продуктові набори, побутова хімія, одяг) етнічним німцям Донецької області. У 2011 р. таку допомогу отримало 112 похилих, хворих, самотніх та малозабезпечених людей у 49 населених пунктах Донецької області [19].

З приїздом у 1995 р. в м. Донецьк Іцхака Пінхаса Вишедського, якого було обрано головним Раввіном Донбасу, і створенням під його керівництвом «Донецької обласної єврейської громади» (19.07.2002 р., №663; станом на 01.01.2011 р. організація налічувала 10 000 членів) відбулося істотне переформатування єврейської самоорганізації в Донецькій області. Її лідером стала Обласна єврейська громада, яка має виразний релігійний характер та спирається на допомогу прикордонного єврейства, благодійні і релігійні фонди.

З особистої ініціативи та значної фінансової допомоги Пінхаса Вишедського засновано Благодійний фонд «Рахамім» («Милосердя»). Фонд надає матеріальну підтримку тим, хто її потребує. Жодне звернення не залишається без відповіді. Кошти виділяються на придбання ліків, теплого одягу та взуття, продуктів харчування, на оплату комунальних послуг. Крім цього, значні суми щомісячно виділяються членам общини похилого віку, які потребують

допомоги не тільки в певних критичних ситуаціях, але і в повсякденному житті.

Донецька область з її значною кількістю росіян та російськомовного населення є одним із головних центрів російського руху України, якому притаманний чітко виражений політичний характер із висуненням вимог щодо підвищення статусу російської мови, встановлення тісних відносин із Росією тощо. Сукупність російських (або проросійських) організацій, що в різні часи виявляли активність на Донеччині, можна розподілити на дві групи:

1. Громадсько-політичні об'єднання – Інтеррух Донбасу, Громадянський конгрес, Конгрес російських організацій України (були активними у 1990-х рр.) Російський рух (кінець 1990–2000-ні рр.), «Донбаська Русь» (кінець 2000-х рр.) тощо, і тісно пов'язані з ними товариства росіян «Русь» (діє з 1991 р.), Російська громада (кінець 1990-х – 2000-ні рр.), Російський дім у Донбасі (2000-ні рр.).

2. Політичні партії та їх донецькі осередки, що взяли на озброєння етнокультурні та мовні гасла – «Слов'янська партія», «Російський блок», партія «Російсько-український Союз «Русь».

Незважаючи на помітне місце російських організацій у суспільно-політичному житті Донеччини, їх діалог зі спеціалізованими органами влади, що займаються питаннями етнонаціонального розвитку, є мінімальним. Очевидно, громадсько-політична спрямованість більшості російських організацій та неприйняття ідентифікації національної меншини зумовлюють низький рівень такої взаємодії.

Інтереси білоруського населення Донецької області відстоює Донецька обласна організація «Культурно-просвітницьке товариство білорусів «НЕМАН», яке було створене 3 серпня 2000 р. Першим головою організації став депутат Донецької обласної ради, Генеральний директор АТЗТ «Фірма Меблі» А. Окушко, якого згодом було призначено Почесним Консулом Республіки Білорусь у Східних областях України. Наразі його очолює С. Пасинкова (2000 членів).

Основною метою діяльності товариства є відродження і популяризація культурної і духовної спадщини білоруського народу; зміцнення міжнаціональної дружби в регіоні; сприяння розвитку

торговельно-економічного та культурного співробітництва між Україною та Республікою Білорусь [20].

Свої організації мають і малочисельні етнічні групи. Наприклад, в місті Константинівка Донецької області створено «Союз громадян закавказьких національностей». До нього увійшли азербайджанці, вірмени, грузини, лезгини. Союз заявив про досить широкий спектр своєї діяльності – від культурно-освітніх програм до координації дій у сфері торгівлі та громадського харчування.

22 лютого 1994 р. було зареєстровано «Спілку дагестанських народів Донбасу» (№52). Станом на 01.01.2011 р. кількість її членів становила 2 695 осіб.

Частина етнічних спільнот регіону сьогодні поки що не скористалася своїм правом і не створила свої громадські об'єднання, можливо через малочисленність або через відсутність об'єктивної потреби у такій самоорганізації.

На стан створення і діяльність громадських об'єднань національних меншин впливає передусім фінансова підтримка з боку держав, які є їхніми історичними батьківщинами, держав, на території яких вони постійно проживають, членські внески, спонсорська допомога, а також фінансування проектів та програм національно-культурного відродження міжнародними фондами, акредитованими в Україні.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про національні меншини в Україні» державою надається фінансова підтримка на забезпечення діяльності національно-культурних організацій національних меншин, що спрямована на збереження і розвиток їхньої етнічної самобутності [21]. Кошти для виконання цієї норми закладаються у Державний бюджет України.

Головними розпорядниками коштів Державного бюджету є спеціалізований орган центральної виконавчої влади – Міністерство культури України. Раніше ця функція входила до компетенції Державного комітету України у справах національностей та релігій (у різні роки він мав різну назву і статус і розпоряджався понад 90-відсотковою частиною загальних бюджетних коштів), який було ліквідовано у грудні 2010 р. На переконання Уповноваженого з прав людини України, після його ліквідації упродовж 2011 р. роль

державного управління у сфері етнонаціональної політики фактично було зведено нанівець.

Зокрема, у Державному бюджеті України на 2011 р. було передбачено 1 млн. грн. на реалізацію положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, однак навіть ці, порівняно невеликі кошти, так і не були виділені.

Протягом 2011 р. тривалий час залишалася не затвердженою «Програма розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2015 року». Строк дії попередньої такої програми закінчився ще 30 грудня 2010 р., що фактично зупинило фінансування заходів з облаштування осіб, депортованих за національною ознакою. Наприклад, на ці цілі із передбачених Державним бюджетом України на 2011 р. 48 млн. грн. лише на початку IV кварталу минулого року було виділено 10 млн. грн.

І хоча фінансові ресурси Державного бюджету України, передбачені для розвитку власне етнонаціональної сфери, тільки малою мірою забезпечують потреби національно-культурного розвитку, зокрема, станом на 2007 р. обсяг коштів, виділених Держкомнацрелігій для фінансової підтримки діяльності національно-культурних товариств, становив усього 2 млн. 675 тис. грн. Але виділення навіть цих, досить незначних коштів, відбувається не прозоро, відсутні чіткі критерії ефективності їх використання, а програми виконувані різними розпорядниками, у своїй переважній більшості, залишаються не узгодженими.

Товариства заздалегідь подають плани у відповідні державні структури. Але як просуюються виділені кошти, їх інформують не завжди. Вплинути на це вони не в змозі. Рішення про використання фінансових ресурсів приймається без урахування думки громадськості. Отримає організація бюджетні кошти чи ні, в основному залежить від рівня налагодження комунікаційних зв'язків між представниками влади і лідерами тієї чи іншої національної громади. Саме тому з боку національно-культурних товариств частими є скарги на непрозорість фінансування та суб'єктивізм державних чиновників, які сприяють одним проектам і не дають кошти на інші. Часто такі скарги є

справедливими, в окремих випадках – безпідставними або такими, щодо обґрунтованості яких складно визначитись.

Особливо гострим є питання надання фінансової допомоги національно-культурним товариствам на регіональному рівні, оскільки в Бюджетному кодексі України не передбачено відповідного рядка про виділення їм коштів з місцевих бюджетів. Відповідно до статті 8 Закону України «Про об'єднання громадян» (від 16.06.1992) Верховна Рада затверджує вичерпний перелік всеукраїнських громадських організацій, яким держава надає матеріальну допомогу [22]. Тож представники регіональної влади нерідко мають рацію, коли відмовляють національно-культурним товариствам у запитаних коштах. Особливо тоді, коли в одному регіоні існують кілька товариств тієї ж самої етнічної групи і кожне з них позиціонує себе як єдиного або, щонайменше, найповажнішого виразника потреб та інтересів всієї громади, чи принаймні її регіональної більшості, незалежно від того, чи підтримують це товариство представники національної громади, чи ні.

Вирішенню подібних колізій сприяло б впровадження таких правових інструментів, які б дозволили змінити принцип фінансування національно-культурних товариств і відійти від ієрархічної системи бюджетних призначень, на користь впровадження конкурсних механізмів фінансування. Нагальним видається також внесення змін до Бюджетного кодексу України в частині виділення місцевим органам виконавчої влади окремим рядком видатків на збереження і розвиток етнокультурної самобутності.

Брак належного фінансування та непрозорість розподілу бюджетних коштів уже сьогодні призводять до негативних тенденцій у розвитку етнонаціональної сфери. Зокрема, швидкими темпами скорочується мережа національних громад. Якщо у 2009 р. їх налічувалось близько 1800 одиниць, то наразі менше 1500 – тобто скорочення становить майже 20%. Забезпечено приміщеннями лише 419 громадських організацій національних меншин, або кожна четверта. Через відсутність фінансової підтримки з місцевих бюджетів більше як у п'ять разів скоротилася й мережа недільних шкіл з вивчення рідних мов, звичаїв та традицій – з 3 тис. у 2008 р. до 570 у 2011 р. [23, с. 242].

Водночас регіональна влада робить все, у міру своїх повноважень та фінансових ресурсів, щоб призупинити процес згортання розбудови громадянського суспільства, у тому числі й в сегменті етнонаціональної сфери. Так, у 2004 р. на проведення культурно-освітніх та інших заходів, спрямованих на розвиток і зміцнення міжнаціональних відносин, із обласного бюджету Донецької області було виділено 90,0 тис. грн., у 2005 р. – 100,0 тис. грн., у 2006 р. – 65,0 тис. грн.

У 2013 р. було проведено Конкурс проектів і заходів, розроблених громадськими організаціями національних меншин Донецької області. За його підсумками визначено 13 проектів, які отримали фінансову допомогу із обласного бюджету. Ними стали: Федерація грецьких товариств України, Старобешівська районна громада греків «Патріна», Донецька обласна громадська організація польської культури «Полонія», громадська організація польської культури Донбасу. Гранти від обласної влади також отримали: Український культурологічний центр, Донецька обласна громадська організація «Бойки», Донецьке болгарське культурно-просвітницьке товариство «Відродження», Донецьке обласне культурно-просвітницьке товариство ромських жінок «Мірикля», Донецьке обласне товариство грузин «Руставелі», а також Донецьке міське товариство греків «Ф. Стамбулжи».

Поширеною в регіоні є підтримка зарубіжними країнами (історичними батьківщинами) національних меншин, які мешкають на території Донбасу.

Особливу активність проявляє Греція. Так, в грудні 1998 р. завдяки організаційній і фінансовій допомозі Ради греків зарубіжжя (САЕ, створена у 1995 р.) почала реалізовуватись програма «Гуманітарна допомога», покликана сприяти економічній підтримці грецьких товариств та соціально незахищених громадян грецького походження. У ході реалізації цієї програми протягом 1998-2001 років Федерація грецьких товариств України отримала 33 контейнери з одягом, тканинами, медичним обладнанням. З 2002 по 2003 рр. надійшло ще 16 контейнерів, з них 10 – з вантажем медичного призначення. Гуманітарна допомога була розподілена між грецькими товариствами, медичними установами, інтернатами, товариствами інвалідів.

Починаючи з 2002 р. САЕ, спільно з Жіночою організацією Кіпру, реалізує програму соціальної допомоги дітям з неповних родин та дітям-інвалідам Причорномор'я («Матері еллінізму»). Її суть полягає в тому, що кожна жінка – «приймальна мати» – з Греції та Кіпру, за бажанням, може надіслати кошти на визначений рахунок у грецькому банку, які потім витрачаються на виховання і навчання конкретної дитини з грецької родини країн Причорномор'я. Спеціальні органи зобов'язані інформувати цих жінок про життя дітей, які отримують від них допомогу.

Упродовж 2003 р. тривав процес збирання інформації про дітей та осіб, які виявили бажання отримати допомогу від жінок-грекинь. Поступово зав'язувалося листування між родинами України та Греції. У 2004 р. близько 70 дітей грецького походження з України отримали допомогу за цією програмою [24, с. 184].

Особлива роль у підтримці зв'язків греків України з історичною Батьківщиною належить програмам гостинності. Вони розробляються і повністю або частково фінансуються Генеральним Секретаріатом греків зарубіжжя, меріями міст Греції та Кіпру або приватними особами (дорога, проживання, харчування, екскурсії). Програми гостинності передбачають відвідування Греції українськими дітьми, молоддю та пенсіонерами грецького походження.

Водночас діяльність громадян України грецького походження не обмежується лише соціальною допомогою своїм менш забезпеченим співплемінникам. З метою вдосконалення форм і методів спільної взаємодії за рахунок консолідації власних зусиль і ресурсів як на території України, так і поза її межами, ними створено Міжнародну асоціацію греків-підприємців у формі суспільної некомерційної організації (МАГП). Стати її членом може будь-яка особа, яка займається підприємницькою діяльністю (незалежно від національності), що бажає взяти участь у формуванні національного й міжнародного ринків збуту, а також національних і міжнародних комерційних проектів [25]. Також діяльність організації покликана сприяти прискоренню інтеграції українського бізнесу у світове співтовариство. Адже вступ України до Всесвітньої організації торгівлі (ВТО) актуалізував перед вітчизняним бізнесом цілу низку проблем, серед яких – необхідність адаптації вітчизняного законодавства до вимог світових міжнародних стандартів.

Цей процес може затягнутися. «З огляду на цю обставину, – зазначають засновники організації, – партнерство з МАГП є вигідним як для українських, так і міжнародних інвесторів, оскільки дає можливість отримувати будь-які посередницькі, юридичні, консультаційні, логістичні та інші види послуг, а також використовувати досвід, знання і підтримку всіх членів МАГП».

Для членів перевагами перебування в організації є:

1. Можливість участі та виступу на заходах МАГП: прес-конференції, круглі столи, саміти, конференції, семінари, форуми.

2. Можливість участі та надання сприяння в бізнес-заходах МАГП в Україні та поза її межами: спільні проекти, тендери, консультаційні та правові послуги, надання роз'яснень щодо дозвільної системи; маркетингові дослідження, сприяння в комерційній, рекламній діяльності, допомога в пошуках партнерів.

3. Інформаційна підтримка МАГП: розміщення логотипу компанії, інформації про компанію з прямим посиланням на сайт, включення новин про компанію в новинну стрічку МАГП та в друковані засоби масової інформації.

У 1999 р. за ініціативою і за підтримки Донецького обласного національно-культурного товариства німців «Відергебурт» створено Асоціацію німецьких підприємців Донецької області «Дойчес Хайм» (АНП «Дойчес Хайм»). Її метою є координація зусиль німців Донецької області, які займаються підприємницькою діяльністю, у налагодженні та розвитку українсько-німецького співробітництва, допомога їм в започаткуванні власної справи (розробка проектів, пошук партнерів).

Членами Асоціації можуть стати етнічні німці, які працюють у сфері малого і середнього бізнесу (сільське господарство, транспорт, будівельні матеріали тощо). АНП «Дойчес Хайм» організовує для них семінари, консультації, поїздки з метою налагодження контактів із підприємцями Німеччини). Організація користується фінансовою підтримкою Делегації німецької економіки в Україні.

Загалом у Донбасі склалася досить дієва система взаємовідносин між регіональною владою та етнічними громадами, що забезпечує безконфліктний, інтегративний тип розвитку міжнаціональних відносин. Здійснюючи постійну комунікацію з етнічними громадами та їх лідерами, допомогу у проведенні культурно-

просвітницьких та організаційних заходів, проведення «круглих столів» та конференцій з етнополітичної проблематики, влада формує активний діалог із етнічними меншинами, сприяє вирішенню найбільш гострих питань їхньої життєдіяльності.

Значно активізувався в регіоні процес встановлення контактів етнічних громад із країнами свого походження. Створюються і діють спільні підприємства й установи, розробляються інвестиційні проекти, соціальні, економічні, культурно-освітні, екологічні, молодіжні, дитячі та лікувально-оздоровчі програми.

Уже сьогодні громадські організації постають суспільно-політичним механізмом, у якому кристалізуються і через який транслюються на владно-політичний рівень інтереси етнічних громад України.

Утім, недосконалість і певна застарілість законодавчої бази з питань етнополітики, постійні зміни у структурі центрального державного органу етнополітичного управління, брак фінансових ресурсів та недостатня дієвість у пошуку позабюджетних джерел фінансування, відсутність сучасної технологічної бази інформаційного забезпечення етнополітичної діяльності, невідпрацьований механізм протидії нагнітання міжетнічної напруги у період передвиборчих кампаній знижують ефективність етнополітичного менеджменту в регіоні.

Не зважаючи на існуючі проблеми, можна прогнозувати подальше зростання суспільно-політичної ролі етнічних громадських організацій як вагомих суб'єктів етнополітики, а отже ґрунтових наукових досліджень їх діяльності як важливих інститутів громадянського суспільства.

---

1. Антонюк О. Культурно-національні товариства // Мала енциклопедія етнодержавознавство / Інститут держави і права ім. В. Коরেцького НАН України / Відп. Редактор Ю. Римаренко. – К.: Довіра, Генеза. – С. 527.

2. Лойко Л.І. Етнополітична суб'єктність громадських організацій етнічних меншин України: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.05 / Лойко Л.І.; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 473 с.

3. Болбат Т.В. Періодизація історії громадських об'єднань Східної України (квітень 1985 – червень 1996) // Донецький вісник наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. – Т. 13. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2006. – С. 107 – 123; Болбат Т.В. Общественные объединения Донбасса / Т.В. Болбат // Нові сторінки історії Донбасу. – Кн. 7. / За ред. З.Г. Лихолобова. – Донецьк, 1999. – С. 145 – 154.

4. Шайхатдінов А.З. Культурна самобутність етнічних меншин Донецької області на межі ХХ – ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.З. Шайхатдінов; Донецький національний університет. – Донецьк, 2010. – 25 с.

5. Платформа КПСС «Национальная политика партии в современных условиях // Материалы Пленума ЦК КПСС (сентябрь, 1989). – М.: Госполитиздат, 1989. – С. 38.

6. Мариупольскому греческому обществу – 10 лет: историческая справка. – Мариуполь, 1999. – С. 4.

7. Болбат Т. Общественные объединения Донбасса (1985-1996 гг.) // Нові сторінки історії Донбасу: статті. – Кн. 7. / За ред. З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 1999. – С. 150.

8. Республиканское общество греков Украины (Устав, программа). – Донецьк, 1990. – 25 с.

9. Дынгес А., Дынгес Ю. Этапы, специфика и перспективы немецкого ренессанса в Украине // Межэтнические культурные связи в Донбассе: история, этнография, культура. – Донецьк, 2000. – С. 118 – 130.

10. Шайхатдінов А.З. Культурна самобутність етнічних меншин Донецької області на межі ХХ – ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / А.З. Шайхатдінов. Донецький національний університет. – Д., 2010. – С. 14.

11. Там само. – С. 15.

12. Там само. – С. 15.

13. Там само. – С. 13.

14. Дынгес А., Дынгес Ю. Назв. праця. – С. 120.

15. Перелік громадських організацій національних меншин Донецької області станом на 01.01.2011 р. // Донецька обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/11126.htm>

16. Перелік громадських організацій національно-культурного спрямування, зареєстрованих Головним управлінням юстиції у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/religion/activity/net-nat-m-lug/>

17. Матеріали відділу у справах національностей та релігій Луганської облдержадміністрації на тему: «Реалізація державної етнонаціональної політики та забезпечення прав національних меншин у Луганській

області» // Луганська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www-old.al.lg.ua/n_17_12_08_02.do

18. Донецька обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/590.htm>

19. Дынґес Л. Соціальна акція в Донецькій області // gfe-odessa.blogspot.com/2011/12/blog-post_27.html

20. Донецька обласна громадська організація «Культурно-просвітницьке товариство білорусів «НЕМАН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/584.htm#top>

21. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №36. – Ст. 529.

22. Закон України «Про об'єднання громадян» // Голос України. – 1992. – 18 липня.

23. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. – К., 2011. – С. 242.

24. Балабанов К.В. Пархоменко С.П. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття / Балабанов К.В. Пархоменко С.П. – Маріуполь, 2006. – С. 184.

25. Міжнародна організація греків-підприємців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.greeks.ua/content/pro-nas_ua/ua